

Bamya – besin açısından zengin bir sebze

Автор(и): доц. д-р Славка Калъпчиева, ИЗК "Марица" Пловдив

Дата: 25.03.2024 Брой: 3/2024

Özet

Bamya (*Abelmoschus esculentus* L.) Moench, dünyanın çeşitli bölgelerinde yetiştirilen, besin değeri yüksek, ekonomik açıdan önemli bir sebze bitkisidir. Bu yayının amacı, bu bitkinin kökeni, dağılımı, morfolojik ve biyolojik özellikleri, Bulgaristan'daki yetiştiriciliği ve verimi hakkında bir genel bakış sunmaktır.

Bamya - *Abelmoschus esculentus* (L.) Moench, Afrika'dan Asya'ya, Güney Avrupa, Akdeniz bölgesi ve Amerika'nın tamamına kadar geniş bir dağılıma sahiptir. Dünyanın tropikal, subtropikal ve ılıman bölgelerinde, özellikle genç, olgunlaşmamış meyveleri için yetiştirilen önemli bir sebze bitkisidir. Bamya, karbonhidratlar, proteinler, A, B1 vitaminleri ve kalsiyum, potasyum, diyet lifi ile mineral maddelerin önemli bir kaynağı olan besin

değeri yüksek bir sebzedir. Olgunlaşmamış meyvelerdeki yüksek müsilaj içeriğinin birçok sağlık faydası vardır ve şekerleme ürünlerinde ve kağıt üretiminde kullanılır. Kuru meyveler, ülser tedavisi, hemoroid rahatlama, kronik dizanteri ve ürogenital bozukluklara karşı bir ilaç olarak kullanılır. Tohumlardaki yağ içeriği %40'a kadar çıkabilir ve linoleik asit, triptofan, lizin gibi doymamış yağ asitleri bakımından zengindir.

Dağılım

Bamyanın anavatanı tropikal Afrika'dır (Etiyopya ve Sudan). Bulgaristan'da daha sıcak olan güney bölgelerinde sınırlı miktarlarda sebze bitkisi olarak yetiştirilir. En termofilik (sıcak seven) bitkilerden biridir, gölgede büyüyemez ve nemli toprakları tercih eder. Derin, nem tutucu ve verimli çernozyem ve lës topraklara ihtiyaç duyar. Ağır ve soğuk toprakları tolere edemez. Bal verici (nektarlı) ve süs bitkisidir.

Meyveleri için yetiştirilir, genç aşamada çok yumuşak ve lezzetlidirler. Bulgar mutfağına özgü bazı yemeklerde, sterilize ve dondurulmuş konservelerde, turşularda ve kurutma için kullanılırlar.

Botanik Özellikler

Bamya, *kök sistemi* nispeten güçlü, çok iyi gelişmiş bir kazık köke sahip olan tek yıllık bir bitkidir.

Gövde dik, tabanda odunsudur. Çoğunlukla, yan dallar taban düğümlerinden oluşur. Sayıları 2 ila 7 arasında değişir ve çeşide ile beslenme alanının büyüklüğüne bağlıdır. Gövde ve dallar sert tüylerle kaplıdır. Bazı çeşitlerde renk yeşildir ve sadece vejetasyon dönemi sonunda (soğuklar başladığında) güneşe maruz kalan taraftaki düğümlerde hafif antosiyanin lekeleri görülür. Diğer çeşitlerde ise kırmızı renk, çimlenmeden itibaren bitkinin tüm kısımlarında gözlemlenir.

Yapraklar basit, gövde üzerinde almasıklı dizilmiştir. En alttakiler neredeyse tam kenarlı, ortadakiler - çoğunlukla elsi beş loblu, ve üsttekiler - yine beş loblu ancak derin yarıklıdır. Yaprak kenarı sığ dişlidir. Yaprak rengi yeşil veya antosiyaninli yeşilimsi, damarlar ise yeşil veya kırmızıdır.

Çiçekler büyüktür (4–5 cm çapında), kısa (1–3 cm) tüylü saplara sahiptir. Yaprak koltuklarında tek tek taşınırlar. Çanak yapraklar 8–10 adet, sivri uçlu, dar, uzundur; çiçekler açmadan önce buruşurlar. Taç yapraklar 5, nadiren

6 veya 7 adet, büyük ve limon sarısı rengindedir. Tabanlarında ahududu kırmızısı bir leke bulunur.

Meyve çok gözlü bir piramittir, çoğunlukla uzun ve uca doğru sivrilir: teknolojik olgunluktaki uzunluğu 3 ila 5 cm, botanik olgunluktaki uzunluğu ise 7 ila 20 cm'dir. Genişliği yaklaşık 2–4 cm'dir. Teknolojik olgunlukta düzenli hasat yapılan bir bitkideki meyve sayısı 24 ila 60 arasında değişirken, tohumluk amaçlı yetiştirilen ve hasat edilmeyen bitkilerde bu sayı 13 ila 16 arasındadır. Olgunlaşırken meyve kaburgalar boyunca çatlar ve tohumlar dökülür. Tohumlar yuvarlak, yağ yeşili renginde, ortalama 5 mm çapında ve bin tohum ağırlığı 55 ila 75 gram arasındadır.

Biyolojik Özellikler

Bamya termofilik (sıcak seven) bir bitkidir. Tohumları toprak sıcaklığı 15⁰C'den düşük olmadığında çimlenir. Bu nedenle, tarlaya diğer tüm ilkbahar sebzelerinden daha geç (15 Mayıs'tan sonra) ekilir. Yetişkin bitkiler 0⁰C civarındaki düşük sıcaklıklara tolerans gösterir, ancak büyüme hızı çok yavaştır. Bamya aynı zamanda toprak nemi konusunda da talepkardır. Daha yumuşak meyveler ve daha yüksek verim elde etmek için sulama koşullarında yetiştirilmelidir. Sadece nem tutucu ve besin maddelerince iyi beslenmiş topraklarda sulama yapılmadan yetiştirilebilir. En iyi sonuçlar çernozyem ve lös topraklarda elde edilir.

Çimlenmeden sonra bamya yavaş gelişir, ancak hava ısındığında büyüme hızı son derece hızlıdır ve meyve verme ilk donlara kadar devam eder. Bitki, sonbaharda uygulanırsa taze çiftlik gübresi ile gübrelemeye tolerans gösterir. Vejetasyon dönemi boyunca mineral gübrelerle üst gübreleme, verim miktarı ve kalitesi üzerinde olumlu bir etkiye sahiptir. 1 Haziran civarında ekildiğinde, çimlenme yaklaşık 6 Haziran'da, çiçeklenme yaklaşık 25 Temmuz'da ve ilk hasat yaklaşık 1 Ağustos'ta başlar. Vejetasyon süresi (botanik olgunluğa kadar) 105–120 gündür. *Külleme ve yaprak bitlerine karşı son derece hassastır.*

Bamya çiçekleri sabah saatlerinde açar – en yüksek yüzde (%60) 8–11 saatleri arasındadır. Öğleden sonra taç yapraklar yarı açık kalır, solmaya başlar ve akşama doğru kıvrılır, parlak limon rengini kaybeder ve değişen derecelerde kararır. Çiçeklenmeden sonra dökülmezler, bükülürler ve genç yumurtalığı korurlar.

Gözlemler, bamyanın ağırlıklı olarak kendine döllen bir bitki olduğunu göstermektedir. Yıl içindeki iklim koşullarına bağlı olarak, yabancı döllen bitkilerin yüzdesi %2 ila %6 arasında değişir. Yabancı döllenme büyük olasılıkla böcekler tarafından gerçekleştirilir. Tohumluk üretim alanlarında, açık arazide 600 m, doğal engellerin olduğu yerlerde ise 400 m mesafeli izolasyon sağlamak gereklidir.

Bamya Yetiştiriciliği

Bamya yetiştiriciliği için ayrılan alanlar, tohumların yabancı otlardan arındırılmış ve gevşetilmiş topraklara ekileceği şekilde hazırlanır. Geç ekim nedeniyle, derin sürüm ve çiftlik gübresi uygulamasından sonra, birkaç kez kültivatör ve tırmık geçirmek de gereklidir. Geniş alanlarda, genellikle akasya çiçek açmaya başladığında ve yeterli sıcaklık olduğunda, Mayıs ayının ilk yarısında 60–80/8–10 cm sıra arası ve üzeri mesafelerle ekilir. Ekim normu 3–5 kg/ha'dır.

Vejetasyon dönemi boyunca temel bakım işlemleri arasında çapalama, sulama, azotlu gübrelerle üst gübreleme ve gerekirse bitki koruma yer alır. Diğer sebze bitkileriyle karşılaştırıldığında, bamya az sayıda hastalık (külleme) ve zararlı (yaprak biti) tarafından saldırıya uğrar.

Bamyada küllemenin ilk belirtileri görüldüğünde, sebzelerde külleme kontrolünde kullanılan fungusitlerden biri ile ilaçlama önerilir. Yaprak bitlerine karşı ise bu üründe kullanımı kayıtlı insektisitler uygulanabilir.

Bamya, ekimden yaklaşık iki ay sonra meyve vermeye başlar. Meyveler, pazar olgunluğunda, 4–5 cm uzunluğundayken hasat edilir. Meyve verme dönemi, ilk sonbahar donlarına kadar devam eder.

Erkenci çeşitler, ekimden 7 hafta sonra ilk verimi verir. Gelişmekte olan meyve, 7–8 günlükken hasat edilmelidir. Daha erken hasat, optimum altı meyve ağırlığı nedeniyle verimi düşürür. Gecikmiş hasat ise aşırı olgunlaşan

meyvelerin lifli hale gelmesi ve satışının zorlaşması nedeniyle verimi azaltır. Bu nedenle, bamya tarlaları 2–3 gün aralıklarla hasat edilir. Tohumluk üretimi için tüm ürün bir seferde hasat edilebilir. Hafif tüylü meyveler ve bitkilerle yoğun temas cilt tahrişine neden olabilir.

Bulgaristan'da popüler bir çeşit, taze veya işlenmiş olarak tüketime uygun yüksek verimli bir çeşit olan Lyaskovska Medioran bamya çeşididir. Bitki 120 cm boyunda, tüylü, yeşil renklidir. Meyvel